Praksis 52 | Sayfa:*157-180*

Feminist Laboratuvarda Bilim, Emek ve Politika

Duygu Kaşdoğan[1, 2]

Özet

Bilimsel bilgi üretim süreçlerinin modern mekanlarından biri olan laboratuvarlar, kapitalist, ataerkil ve sömürgeci ilişkilerin yeniden üretildiği alanlardır. Bu makale, günümüzün hakim bilim dünyasının kıyısında kalarak bu dünyanın bir eleştirisini sunan feminist laboratuvarları bilim ve politika ilişkileri çerçevesinde inceleyerek bilimin feminist bir edim olarak yapılabileceğini ve feminist politikanın bilim alanından üretilebileceğini önermekte. Makalenin ilk bölümü, feminist bilim ve teknoloji çalışmaları literatüründe 1960'lardan bu yana süren tartışmaları izleyerek feminist bir laboratuvar fikri ve tasarısının bilim kadınlarının somut deneyimleri ve bilimin feminist eleştirileri ile nasıl ortaya çıktığını tartışmakta. İkinci bölümde, Kanada'da kurulan bir feminist deniz bilimi laboratuvarı –*Civic Laboratory for Environmental Action Research* (CLEAR)– incelenerek bu laboratuvarda bilim ve politika ilişkisinin feminist değerler üzerinden nasıl kurulduğu ve bu değerlerin farklı pratikler aracılığıyla nasıl hayata geçirilmeye çalışıldığı anlatılmakta. Bilimsel bilgi üretim süreçlerinin daha yoğun bir biçimde sermayenin tahakkümü altına alındığı bu dönemde CLEAR gibi feminist laboratuvarlar örneği üzerinden bilimsel emeği yeniden düşünürken, bu makale bilimin nasıl, kimler tarafından ve ne için yapıldığı üzerine sürekli düşünmenin önemini vurgulamakta ve laboratuvarları bilimin müşterek, toplum için yapılan bir pratik olduğu savunusunu somutlaştırmak için yeniden dizayn ederken feminist politikaya ihtiyacımız olduğunu göstermekte.

Anahtar Kelimeler: *Feminist laboratuvarlar, feminist politika, bilimsel emek, müşterek bilim*

Science, Labour, and Politics in a Feminist Lab

Abstract

Laboratories are one of the modern spaces of scientific knowledge production processes as well as spaces where capitalist, patriarchal and colonial relations get reproduced. This article studies feminist laboratories that challenge and remain marginal in today's dominant scientific world, and suggests that science can be done as a feminist practice and feminist politics can be produced within and through the field of science. The first section of this article discusses how the idea and design of feminist laboratories have emerged on the basis of the concrete experiences of women scientists and the feminist critiques of science through tracing the on-going discussion in the feminist science and technology

[1] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ; E-mail: duygu.kasdogan@ikcu.edu.tr; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5342-585X

[2] Makale teslim tarihi: 15.07.2019; Makale kabul tarihi: 05.11.2019.

studies literature since the 1960s. The second section focuses on a feminist marine science laboratory founded in Canada –*Civic Laboratory for Environmental Action Research* (CLEAR), and explores how the relation between science and politics is constituted with reference to feminist values in this laboratory as well as the actualization of these values through several practices. While re-thinking about scientific labour together with feminist laboratories such as CLEAR in these times of the intensified capitalization of science, this article underlines the importance of constant questioning of how, by whom, and for what science is done, and shows the need for feminist politics towards redesigning laboratories to actualize the advocacy of the science as a collective practice for society.

Keywords: *Feminist laboratories, feminist politics, scientific labour, civic science*

Giriş

> *CLEAR, aktivist bir laboratuvar; bilimsel çalışmalarımızla dünyada somut değişimler yaratmak için çaba harcıyoruz. Değişim adına savlar üretmek için bilimsel veriyi kullanmaktansa (ki bunu da yapıyoruz), uyguladığımız yöntemlerle toplumsal değişim yaratmaya odaklanıyoruz...Bunun iki anlamı var: Birincisi, bulgular ve sonuçlardan çok yöntemlere ve süreçlere odaklanıyoruz; nitekim, yöntem ve süreçler, feminist politikaların/pratiklerin yerleştirilmesi için bir fırsat sunuyor. İkincisi, sabit ve değişmez yapılar ve kurallar içinde bir şeyleri yapmak yerine, esnek süreçlere ve* değişime *yöneliyoruz* (CLEAR: 11).

Kuzey Atlantik Okyanusu'nda Kanada'ya bağlı Newfoundland adasındaki Memorial Üniversitesi'nde yer alan *Civic Laboratory for Environmental Action Research* (CLEAR) bir deniz bilimi laboratuvarı. Plastik kirliliği, özel olarak da besin ağındaki plastikler üzerine araştırmalar yürüten bu laboratuvar, kendini feminist bir laboratuvar olarak konumlandırıp tanıtıyor. CLEAR, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da yaygınlaşmaya başlayan, ataerkil ilişkilerin biçimlendirdiği laboratuvar pratiklerinin karşısında, "feminist lab" olarak tanımlanan bilimsel bilgi üretim mekanlarına bir örnek. Bu makalede, CLEAR'deki bilgi/teknoloji üretim süreçlerini inceleyerek, laboratuvarları feminist politikanın mekanlarından biri olarak ele alabileceğimizi önereceğim. Feminist bir laboratuvarın, kapitalist, sömürgeci ve ataerkil ilişkilerle şekillenen ve bu ilişkilerin yeniden üretilmesini mümkün kılan günümüzün hakim bilim dünyasına ne ölçüde ve nasıl müdahale ettiği sorusu makalenin temel tartışma eksenini oluşturacak. Bilim ve politika ilişkileri çerçevesinde inceleyeceğim feminist bir laboratuvarın ne gibi değerler, pratikler ve taktiklerle sermayenin tahakkümü altındaki bilim edimine meydan

okuduğunu sunarken, böylesine bir muhalefetin toplumsal dönüşüme dair imkanlarını tartışmaya açacağım.

Makale iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde, bilim dünyasının kıyısında kalan "feminist lab"ın ortaya çıkış hikayesini sunacağım: yakın zamanda kullanılmaya ve yaygınlaşmaya başlayan feminist lab kavramını, özellikle 1960'lardan bu yana sürdürülen, bilimin feminist eleştirilerinin ve feminist bilimin nasıl yapılabileceğine yönelik tartışmaların bir etkisi olarak okuyacağım. Buradaki amacım, feminist laboratuvarların, bilim kadınlarının deneyimlerinin, entelektüel birikimin ve politik mücadelenin içinden çıktığını göstermek. Feminist labları mümkün kılan koşulların kısa bir hikayesini sunacağım bu bölümde, feminist labın ne olduğunu tanımlamak yerine *neden feminist bir lab* sorusunu cevaplamaya çalışacağım. Nitekim, feminist lab belirli bir tanımla bilim dünyası içine yerleşemeyen, bu dünyanın kıyısında kalan, varlığını tam da böylesine bir konumlanma üzerine kuran, dinamik ve deneysel bir biçimde sürekli yeniden tasarlanan bir pratikler alanı, bir karşı duruşun ifadesi.

İkinci bölümde, bir feminist lab olarak CLEAR örneği üzerinden nasıl bir feminizm ve nasıl bir lab sorularını araştıracağım. Bu araştırmayı, temel olarak, CLEAR'in internet sitesinde sunulan yazılı materyalleri inceleyerek yürüteceğim.[3] CLEAR'in bilim ve politika arasındaki ilişkiyi *feminist değerler* üzerinden kurguladığını vurgulayarak, bu değerlerin söylem düzeyinde kalmayıp belirli pratikler aracılığıyla nasıl hayata geçirilmeye çalışıldığını anlatacağım. Üç temel pratiğe odaklanarak –*kolektif çalışma pratiği*, *yazar sıralaması pratiği* ve *yeni teknoloji üretim pratiği*, CLEAR'de hakim bilim pratiklerine nasıl müdahalelerde bulunulduğunu açıklayacağım. Feminist değerler CLEAR'deki bilim pratiklerini şekillendirmekte ve bu pratikler bizlere bilimin farklı bir biçimde yapılabileceğini göstermekte. Bilim dünyasının kıyısında kalan bu pratiklerin yapısal bir değişim ve dönüşüm sunmadığı aşikar; bu anlamda bir potansiyel taşıyıp taşımadığı ise başka bir soru. Bu makaledeki amacım, CLEAR'in hikayesini feminist taktiklerin ve politikaların üretildiği mekan olarak görünür kılarak, Türkiye bağlamında feminist laboratuvarların olasılıklarını beraber tartışmak adına naçizane bir alan açmak.

Bilim Kadınları, Bilimin Feminist Eleştirileri ve Feminist Bilim

Günümüzde interdisipliner bir araştırma alanı olarak tanınan *feminist bilim ve teknoloji çalışmaları* (Feminist STS), kadınların bir kurum olarak bilim içindeki konumları ve deneyimlerinin araştırılmasından, bilimsel bilgi üretim süreçlerinin feminist eleştirilerine ve feminist bilimin nasıl yapılabileceğine yönelik tartışmalara kadar çeşitli konularda farklı teorik ve yöntemsel yaklaşımlarla yapılan araştırmaları içeren heterojen ve dinamik bir alandır. Alanın analitik bir incelemesi bu makalenin

---

[3] CLEAR'in internet sitesi (https://civiclaboratory.nl), labın benimsediği değerleri, araştırma yöntemlerini, araştırma projelerini ve yayınları içerecek şekilde geniş kapsamlı bilgiler sunmaktadır; lab dışından bir araştırmacı için bu site labın arşivi olarak düşünülebilir. CLEAR'deki çalışmaların bu kadar kapsamlı bir biçimde internet sitesi üzerinden sunulması ise, labın şeffaflığa ve ürettiği bilgi ve teknolojilerin herkese açık olacak şekilde kamusal alanda paylaşılmasına verdiği önem zemininde değerlendirilmelidir.

kapsamını aşsa da *neden feminist bir laboratuvar* sorusunu mümkün kılan koşulları anlamak için literatürdeki birtakım temel tartışmaları sunmak gerekiyor.[4] Şöyle ki, feminist bir laboratuvar fikri ve tasarısı bilim kadınlarının somut deneyimleri ve bilimin feminist eleştirileriyle mümkün hale gelmiştir. Diğer bir deyişle, feminist laboratuvar, kendi başına soyut düzlemde öne çıkan "yenilikçi" bir fikir değil, toplumsal gerçekliklerle şekillenen bir ihtiyaç ve müdahaledir. Nasıl bir ihtiyaç ve müdahale olduğunun izlerini, 1960'lardan itibaren feminist STS literatüründe süregiden tartışmalardan takip edebiliriz. Her ne kadar bu tartışmaları, lineer bir tarih anlatısı içinde dönemlere ayırarak sunmak sınırlı ve sorunlu olsa da alandaki yürütülen tartışmaların nasıl evirildiğini sunmak, feminist labların entelektüel ve politik zeminini görünür kılacaktır.

1960'ların sonundan 1980'lere kadar bilim kadınları ve toplumsal cinsiyet bağlamında yürütülen çalışmalar ağırlıklıyken, 1980'lerden sonra bilimin feminist eleştirilerinin yaygınlaşmaya ve 1990'larda ise bu eleştirilerin ötesinde feminist bilimin nasıl yapılabileceğine yönelik tartışmaların ağırlık kazanmaya başladığını görüyoruz. Böylesine bir seyir –bilimde kadınların konumundan, bilimin cinsiyetçi karakterinin sorgulanmasına ve feminist bilim önerilerine doğru ilerleyen tartışmalar– farklı durum ve gelişmelere referansla yorumlanabilir. Benim burada öne çıkarmak istediğim durum ise, feminist STS alanındaki çalışmaların ağırlıklı olarak doğa bilimlerinde, özellikle biyoloji alanında çalışan kadınlar tarafından yürütülmesi ve bu kadınların çalıştıkları üniversitelerde kadın çalışmaları gibi interdisipliner alanlarda eş zamanlı olarak çalışmaya başlamaları. Bir bakıma, öncelikle kendi konumları üzerinden bilimde kadın olmak nedir sorusu ekseninde tartışmalar yürüten feminist bilimciler, zaman içinde bilimin cinsiyetçiliğini eleştirmenin böylesi bir öznellikle sınırlı olmadığı ve bilimde üretilen bilginin de cinsiyetçi olduğu gerçeğinden yola çıkarak bilimsel bilginin kendisini de derinlemesine sorgulamaya başlamışlardır. Bu sorgulamalar sayesinde, 90'ların ortasına gelindiğinde, bilimin feminist eleştirilerine dair muazzam bir entelektüel birikim oluşmuştu. Nesnellik iddiasındaki, toplumsal değerlerden azade olarak tasvir edilen bilim algısı alaşağı edilerek, bilimin sömürgeci, kapitalist ve cinsiyetçi olduğu ve bilimsel pratiklerle toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği ifşa edilmişti. Bu eleştiriler sunulurken, eş zamanlı olarak da, bilimin farklı bir biçimde nasıl yapılabileceği tartışılmaktaydı. Böylesine bir entelektüel birikimin "feminist lab" önerisini beslediği aşikar olsa da bu öneriyi entelektüel çabayla sınırlandırmak eksik olur. Daha ziyade, feminist bilimciler, çalıştıkları mekanlarda ayrımcılık ve şiddete maruz kalmaya devam ettikçe, kendilerine ait laboratuvarlar kurmalarının bir gereklilik olduğuna işaret etmeye başladılar. Aşağıda, bilimde kadın olma konumundan feminist laboratuvarlara doğru evirilen bu izleği takip ederek, feminist bir perspektiften bilim ve politika ilişkisinin temel olarak hangi konular etrafında kurulduğunu sunacağım.

---

[4] Bu literatürün incelemelerine örnek olarak, bkz. Fox Keller ve Longino (1996); Laderman ve Bartsch (2001); Wyer vd. (2001). Türkçe yazındaki bir inceleme için, bkz. Erol (2018).

Bilim Kadınları ve Toplumsal Cinsiyet

Bilimde kadın konusu gündeme geldiğinde, akademik ve popüler tartışmalarda hakim olan anlatı daha çok bilim kadınlarının başarı hikayeleri üzerine kurulu. Bu hikayeler sayesinde bilimde kadınların her zaman var olduğunu öğrenmekle kalmıyor, kadınların bilimsel çalışma ve buluşlarının bilim tarihi içerisinde görmezden gelinmesine tanık olarak bilim dünyasının erkek egemen bir yer olarak sürekli yeniden nasıl kurgulandığını anlıyoruz.[5] Diğer bir deyişle, bilimde kadınların varlığı ve önemi kabul ediliyor gibi gözükse de, yüzyıllardır sistematik olarak bilimden dışlanan kadınların hikayelerini daha çok anlatmaya ihtiyacımızın olduğu aşikar. Yine de, bilim kadınları üzerine yapılan çalışmalar başarılı bilim kadınları figürleriyle sınırlı kalmamış, aksine böylesine bir odağın kendisi bu çalışmalarda eleştirilmiştir. 1960'ların sonu ve 1970'lerde bilim kadınlarının günlük çalışma pratikleri içindeki deneyimleri sistematik araştırmaların konusu olmaya başlamış ve 1980'lerden itibaren de yaygınlaşmış (Rosser, 1987), bilim kadınlarının iş yaparken karşılaştıkları yapısal bariyerler, çeşitli sorunlar ve duygulanımlar araştırılmaya başlanmıştır (örneğin, Rossiter, 1982; Gornick, 1983). Bilim kadınlarının deneyimlerini tartışan bu literatür, doğa bilimlerinde eğitim görmüş feminist STS araştırmacılarının otobiyografik yayınlarını da içermektedir (Keller, 1977). Bu çalışmaların yanında, bilimdeki birtakım hakim anlatılar da yerinden edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, bilim kadını Elen Swallow Richards'ın (1907, 1910) endüstriyel atık tasfiyesi ve hijyen üzerine yürüttüğü araştırmalarla Amerika'da ev ekonomisi hareketinin kurucusu olarak kabul edilmesine karşıt, Richards'ın bu araştırmalarının modern ekoloji bilimini başlattığını gösteren yayınlar yapılmıştır (Clarke, 1973; Hynes, 1984).

Bilim kadınlarının deneyimlerine ve çalışmalarına odaklanan araştırılmalar devam ederken, bilim ve toplumsal cinsiyet ilişkisini sorgulayan ve kavramsallaştıran çalışmalar da yaygınlaşmaya başlamıştır (Bieler, 1984; Fausto-Sterling, 1985; Haraway, 1989; Keller, 1985; Spainer, 1995). Örneğin, Donna Haraway (1989), yirminciyüzyıl primatoloji –primatları inceleyen bilim dalı– alanındaki çalışmaları inceleyerek o dönemde Avrupa ve Amerika'da şekillenen bilimin eleştirisini sunmuştur. Bu çalışma, temel olarak, bilimdeki hakim "doğa" tasvirlerinin ırk ve toplumsal cinsiyet kesişiminde nasıl biçimlendiğini sorgulayarak toplumsal cinsiyet politikalarının primatların bilgisinin üretilmesinde rol oynadığını vurgular. Primatların sosyal organizasyonunda erkeklerin dişileri yönettiği hakimiyet hiyerarşisi olduğunun önerilmesi bu alandaki erken dönem teorilerin ağırlıklı olarak erkekler tarafından yazılmış olmasından bağımsız değildir. Haraway, kadın bilimcilerin primatoloji alanında yaptığı yakın dönemdeki çalışmalarla birlikte, primatların nasıl sosyalleştiğini anlatan hikayelerin de değişmeye başladığını bizlere gösterir.

---

[5] Amerikalı bilim tarihçisi Margaret W. Rossiter (1993), bilim kadınlarının çalışmalarının erkek meslektaşlarına atfedilmesi ve böylelikle kadınların çalışmalarının tanınmamasına yol açan çarpıtmayı, süfrajet Matilda Josyln Gage'in (1826-1898) kadın mucitler üzerine yazdığı bir makalede bahsettiği etkiden yola çıkarak "Matilda etkisi" olarak kavramsallaştırmıştır.

Toplumsal cinsiyetin doğa bilimlerinde üretilen bilgiyi şekillendiriyor olması gerçeğinden hareketle, özellikle 1980'lerden itibaren, birçok bilim kadını eğitim alanında ne gibi değişiklikler yapılabileceği üzerine tartışmalar yürütmeye de başlamıştır. Örneğin, farklı dallardaki geleneksel giriş derslerine feminist yaklaşımlar hakkında bilgilerin entegre edilmesinden, ders içeriklerinin yeniden düzenlemesine ve "toplumsal cinsiyet ve bilim" gibi yeni derslerin açılmasına kadar eğitim ve müfredatta önemli değişiklikler yapılmıştır (Rosser, 1987). Böylesine müdahalelerin yanı sıra, birçok konu etrafında bilimsel bilgi üretiminde toplumsal cinsiyetin ve feminizmin neden önemli olduğu tartışmaya açılmış ve "bilimin feminist eleştirileri" olarak adlandırılan bir literatür oluşmaya başlamıştır.

Bilimin Feminist Eleştirileri

Her ne kadar bugün bilimin feminist eleştirileri başlığı altında süregiden tartışmaların çeşitliliğini belirli kategoriler altında inceleyerek sunmak mümkün olmasa da biyolog ve feminist STS araştırmacısı Banu Subramaniam'ın (2009) önerdiği birbiriyle ilişkili altı temadan yola çıkarak bu alandaki çalışmaları kısaca sunacağım.

Bilimin nesnelliği. Feminist STS araştırmacıları, toplumsal değerlerden azade nesnel bilginin üretildiği bir alan olarak sunulan bilimi, özellikle biyoloji bilimi içerisinde "kadınlar" ve "erkekler" hakkında üretilen bilimsel bilgileri biyolojik determinizm eleştirisi çerçevesinde sorgulayarak, feminist bir konumdan yeniden ele alır (Haraway, 1988; Harding, 2004). Bilimin nesnelliğini sorgulamaya açan çalışmalar, güç ilişkilerine dikkat çekerek hakim ideolojilerin ve yapıların bilimsel teorileri ve yasaları nasıl şekillendirdiğini detaylı bir biçimde inceler.

Bilimsel bilgi. Bilimin nesnelliği tartışmalarıyla ilişkili olarak gelişen feminist bilim felsefesi, daha özel olarak da feminist epistemoloji, bilimin değerlerden azade bilgi ürettiği savunusunun eleştirisini sunarak, her türlü bilimsel bilginin belirli koşullar altında belirli perspektiflerden üretildiğini vurgular. Feminist STS araştırmacıları, "konumlu bilgiler" (Haraway, 1988), "güçlü nesnellik" (Harding, 2004) ve "toplumsal bilgi olarak bilim" (Longino, 1990) gibi kavramlar aracılığıyla bilimsel bilginin toplumsal niteliğine dikkat çeker.

Bilimin dili. Bilimin feminist eleştirilerini sunan araştırmacılar, metaforların, söylemlerin ve imajların bilimsel bilgi üretiminde nasıl da güçlü bir rol oynadığını vurgular (Martin, 1991; Keller, 1995; Haraway, 1991). Örneğin, Emily Martin (1991), biyolojinin bilimsel dili içerisinde basmakalıp toplumsal cinsiyet rollerinin olduğunu, spermin yumurtayı dölleyen aktif eril bir özne, yumurtanın ise hareket etmeyen, oradan oraya sürüklenen pasif, kadınsı bir nesne olarak tasvir edilmesine dikkat çeker.

Doğa ve kültür ikiliği. Bilimdeki biyolojik determinizm eleştirisiyle şekillenen, biyolojik olanla toplumsal olanın birbirini karşılıklı olarak oluşturduğu savunusuyla beraber, feminist STS araştırmacıları doğal olanla kültürel olanın da ayrı kategoriler

olmadığını, karşılıklı olarak biçimlendiğini vurgular (Fausto-Sterling, 1987). Modern bilimlerin dünyayı böylesine ikilikler üzerinden incelemesine karşıt olarak, örneğin, Haraway (2000) dünyayı "doğakültürler" sistemi olarak yeniden tahayyül etmemiz gerektiğini önerir.

Üreme ve kadın emeği. Kadın biyolojisinin ve bedeninin üreme kapasitesine indirgenmesi ve bedenlerin tıbbileştirilerek kontrol altına alınması da feminist STS literatüründe önemli tartışma konularından birini oluşturur (Subramaniam, 2009: 957). Örneğin, üreme teknolojilerine odaklanan tartışmalarda, bu teknolojilerin kadın bedeninin bütünlüğüne saldırı olarak düşünülmesi gerektiği önerilirken (Raymond, 1994), yapay rahim gibi teknolojilerin kadınları üreme kapasitesine indirgeyen ataerkil ilişkilerden özgürleşmede rol oynayabileceği de vurgulanır (Firestone, 1972). Ayrıca, yumurta donasyonu gibi konular üzerine yapılan araştırmalarda sınıf ve güç ilişkileri temel tartışma noktalarından birini oluşturmaktadır.

Kapitalizmin rolü. Kapitalizmin bilimsel gelişmede oynağı rol feminist STS çalışmalarında her daim eleştiriye tabii olsa da daha çok 2000'lerden sonra, neoliberal sistemde bilimsel pratiklerin dönüşümünün sorgulanmasıyla kapitalizmin rolü bir araştırma konusu olarak öne çıkmaya başlamıştır. Modern bilimlerle endüstriler arasındaki bağların gittikçe güçlenmesi, bilimin hegemonyasını küresel sermaye aracılığıyla yeniden kurması, feminist STS araştırmacılarının gündeminde özellikle biyoteknoloji üzerine yapılan çalışmalar çerçevesinde yer almaktadır.

Yukarıda özetlediğim konular ekseninde bilimin feminist eleştirilerini sunan çalışmaların gösterdiği gibi, bilim ve politika ilişkisi yalnızca bilim kadınlarının deneyimleri ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bilim içerisinde yeniden nasıl üretildiğini tartışmakla kalmıyor, bilimi ve dünyayı algılayışımızı değiştiriyor. Bilimin feminist eleştirilerinin politik etkisini tam da bu noktadan okumaya başlayabileceğimizi düşünüyorum. Diğer bir deyişle, feminist bilimciler bizlere bilimin farklı biçimlerde yapılabileceğini –örneğin, bilimde kullanılan metaforları değiştirerek– gösteriyor ve bu farklılığı "feminist bilim" olarak imliyorlar. Farklı feminizmler ve bilimler olduğu sıkça vurgulanarak, doğanın yeni bilgisinin feminist bir bakış açısıyla da üretilebileceği söyleniyor. Diğer bir deyişle, cinsiyetçi, kapitalist ve sömürgeci bilime alternatif bilim yapma pratikleri geliştirilmeye çalışılıyor. Bu tartışmalar, mevcut sistem içinde feminist bilimcilerin karşılaştıkları zorluklar karşısında alternatif arayışlarıyla şekilleniyor.

Feminist bilim

Feminist bilimin nasıl geliştirilebileceğine yönelik tartışmalarda, bir yandan, kadınların sayıca fazla ve görünür olmasının bilimin yapısal işleyişini kökten değiştirmeyeceği kabul edilse de bu durum feminist bilimin gelişmesi adına bir olanak olarak düşünülüyor (Harding, 1986). Diğer yandan ise bilimin, kadınların baskı ve şiddet yaşadığı toplumsal alanlardan biri olduğu belirtilerek, mevcut statükoda bir

değişikliğe gidilmeden salt daha çok kadının bilime katılımının savunusuna karşı tetikte olunması gerektiği söyleniyor. Kadın bilimciler üzerinden yürütülen bu tartışmaların yanında, kadın çalışmaları ve doğa bilimleri alanlarında eş zamanlı olarak çalışan araştırmacılardan bazıları ise, doğa bilimlerinde feminizm için "nişler" yaratmanın zorluğuna ve eş zamanlı olarak da feminizmin "küpeşteleri"nin içine bilimi yerleştirmenin güçlüğüne dikkat çekiyor (Schiebinger, 2003: 861). Bu bağlamda, kadın çalışmalarının beşeri ve sosyal bilimler ötesinde interdisipliner bir alana dönüşmesi gerektiği ve feminist bilimcilerin kendilerine ait laboratuvarlara ihtiyacı olduğu söyleniyor (Subramaniam, 2009: 970). Tüm bu benzeri tartışmalar her ne kadar halen çeperde kalsa da yaygınlaşmakta ve eleştirilerin ötesine geçerek bilimin feminist bir edim olarak da yapılabileceği konusunda ilham vermekte.

Pek tabii ki bilimsel bilgi üretim süreçlerine feminist müdahaleler feminist bilim tartışmaları yaygınlaşmaya başlamadan da vardı. Doğa bilimlerindeki müfredatta yapılan değişiklikler bu müdahalelere bir örnek olarak düşünülebilir. Yine de hakim sistemler içerisinde yapılan böylesine müdahalelerin politik etkilerinin sınırlı olması (örneğin, bilimin eril dilinin yeninden ve yeniden üretilmesi), bilim kadınlarının ve feministlerin günlük çalışma pratikleri içinde ayrımcılığa ve şiddete maruz kalmaya devam etmeleri, feminist bilimcileri ve eleştirel feminist bilim çalışmaları yapan araştırmacıları mevcut sistem içinde bir bakıma çatlaklar yaratarak kendi alanlarını kurmaya yöneltiyor diye düşünebiliriz. Örneğin, feminist bilim araştırmacıları, *Catalyst: Feminism, Theory, Technoscience*[6] gibi yeni bir dergi çıkararak böylesine bir alan açmakta ya da bu makalenin konusu olan feminist lablar kurulmakta.

Tam da bu noktada beliren "feminist bilim" nedir sorusu ise gittikçe yaygınlaşan pratiklerin kendisine bakılarak cevaplanabilir. STS alanında çalışma yürüten araştırmacılar bilim nedir sorusunu araştırmaktan ziyade, bilimin nasıl çalıştığı/işlediğiyle ilgilenirler. Bilim olarak tasvir edilen alanın ise farklı bilimlerden, farklı bilim insanlarının pratikleriyle şekillendiğini vurgularlar. Günümüz dünyasında farklı bilimsel pratikler olsa da bilimin genel anlamda gittikçe daha çok sermayenin tahakkümü altına girdiğini, sömürgeci ve eril zihniyetin yeniden üretiminde oynadığı rolü ve birçok toplumsal eşitsizliğin yeniden üretildiği bir alan olduğunu artık biliyoruz –en azından, bilimin toplumsal değerlerden bağımsız nesnel bilginin üretildiği bir alan olmadığını biliyoruz. İşte, feminist bilim, hakim bilim anlayışını bozguna uğratarak bilimin farklı bir biçimde –sermayenin, eril ve sömürgeci zihniyetin şekillendirmediği, feminist değerler üzerine kurulu bir biçimde– nasıl yapılabileceğine dair yeni yolların arayışı olarak düşünülebilir. Farklı feminizmler olduğu gibi farklı feminist bilimler de mevcut olacaktır. Makalenin ikinci bölümünde, CLEAR'in şekillendirdiği feminist bilimin hikayesini anlatacağım. Başka bir feminist lab incelendiğinde, benzerlikleri ve farklılıkları olan başka bir feminist bilimin ortaya çıkacağı aşikar.[7]

---

[6] https://catalystjournal.org/index.php/catalyst/index

[7] Doğa bilimlerinde araştırma yürütüp kendini feminist lab olarak tanımlayan laboratuvarlar yeni yeni yaygınlaşmakta.

CLEAR: Feminist bir laboratuvar

Memorial Üniversitesi'ndeki *Civic Laboratory for Environmental Action Research* (CLEAR), temel olarak denizlerdeki mikroplastikler üzerine araştırmalar yapıyor. Farklı disiplinlerden fakülte üyelerinin, lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin, köpeklerin, yerli halktan kişilerin üye olduğu bu laboratuvarda, gıda tüketimi için avlanan hayvanların sindirim sistemlerindeki plastik kalıntıların izlenmesinden, plastiklerin okyanusta, Kanada'nın Newfoundland bölgesinden İskoçya ve ötesindeki kıyılara doğru nasıl hareket ettiğini takip edebilmek adına yurttaş bilimine dayanan etiketleme çalışmalarına kadar birçok çalışma yürütülüyor. Bu çalışmalar, üniversiteden ve farklı kurumlardan (örneğin, *Kanada Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Konseyi*) alınan fonlarla destekleniyor. Lab üyelerinin ücretleri ve maaşları genel olarak bu fonlarla sağlanıyor.[8]

CLEAR'in hikayesini birbiri içine geçen çeşitli yerlerden anlatabiliriz: araştırma alanları ve projeleri üzerinden bir *deniz bilimi* laboratuvarı olarak CLEAR; araştırma yöntemleri ve süreçleri üzerinden bir *yurttaş bilimi* laboratuvarı olarak CLEAR;[9] araştırma ilgileri ve motivasyonları üzerinden bir *aktivist* laboratuvar olarak CLEAR; ve araştırma değerleri ve hedefleri üzerinden bir *feminist ve sömürgecilik-karşıtı* laboratuvar olarak CLEAR. Deniz bilimi nitelemesi dışında kalan tüm diğer nitelikler aşina olunan laboratuvar anlayışından başka bir laboratuvar ile karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor.

Laboratuvar sözcüğünün etimolojik kökeni olan Latince *laboratorus*, çalışmak anlamına gelen *laborate* sözcüğüyle ilişkili, "iş veya çalışma yeri" demektir. Latince kökeni itibari ile emek harcanan, çalışılan, iş yapılan yeri imleyen laboratuvar daha ziyade Türk Dil Kurumu'nun sunduğu tanımındaki anlamda algılanıyor: "Ayrıştırma, birleştirme yoluyla bir sonuca ulaşma veya teşhis koymak için çeşitli araçlar kullanarak tıp, eczacılık, fizik, kimya gibi bilim dallarıyla ilgili araştırmaların, deneylerin yapıldığı özel donanımlı yer."[10] On dokuzuncu yüzyılda modern bilimin gelişmesiyle yaygınlaşan ve sabitlenen laboratuvar kavramının bu anlamı, günümüzde araştırma kolektiflerini, araştırma mekanlarını ve deneysel süreçleri ifade eden laboratuvar

---

Henüz bu laboratuvarlar üzerine sistematik bir araştırma yürütülmediği için bu lablar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi değiliz. 2019 yılının Nisan ayında Colorado Boulder Üniversitesi'nde düzenlenen *What is a Feminist Lab?* (Feminist Lab Nedir?) böylesine bir çabanın başlangıcı olarak düşünülebilir (https://whatisafeministlab.online). Ayrıca CLEAR, kendi internet sitesinde dünyadaki tek feminist lab olmadıklarını ve Sari van Ander'in yürüttüğü *Social Neuroendocrinology Lab*'ın kendilerine ilham verdiğini belirtiyor (https://civiclaboratory.nl/2017/12/29/feminist-anti-colonial-science/). Benim bu çalışmada CLEAR Lab'ını örnek olarak seçmemin nedeni ise, Kanada'da doktora eğitimim sırasında içinde yer aldığım feminist teknobilim çalışmaları ağının bu lab ile farklı ölçeklerde kurduğu ilişkiler, diğer bir deyişle, halihazırda bu labın çalışmaları hakkında az çok fikir sahibi olmamdı. Bu lab'a yönelik olan kişisel merakım zaman içinde feminist lablar hakkında daha çok bilgi edinme isteğine evirildi ve feminist labların etnografik bir çalışmasını yapacağım bir araştırma projesi tasarlamaya başladım. Bu makale de bu çalışmanın bir parçası olarak şekillendi.

[8] CLEAR'in nasıl fonlandığına dair detaylı bilgi için, bkz. https://civiclaboratory.nl/how-were-funded/

[9] Yurttaş bilimi (*citizen science*) yurttaşları veri toplama süreçlerine katarak daha geniş ölçekte verinin toplanmasına olanak sağlar (Irwin, 2018). Dünyanın farklı yerlerinde farklı pratiklerle şekillenmeye devam eden yurttaş bilimi tartışmalarına dair güncel bir inceleme için, bkz. Fan ve Chen, 2019.

[10] Türk Dil Kurumu, "Laboratuvar", erişim tarihi: 22 Temmuz 2019, sozluk.gov.tr

sözcüğünün kullanımıyla bir bakıma yerinden ediliyor. Her ne kadar laboratuvar kavramının böylesine farklı anlamlarda kullanımını ve bunu mümkün kılan tarihsel gelişmeleri tartışmak bu makalenin kapsamını aşsa da CLEAR'in kendisini deniz bilimi laboratuvarı olarak konumlandırmasının ötesinde, aktivist ve feminist gibi niteliklerle tanımlamasına olanak veren durumlara işaret etmek adına laboratuvar kavramının neden ve nasıl yaygın anlamından farklı kullanıldığını kısaca belirtmek gerekiyor.

Günümüzde birçok araştırmacı, sanatçı ve/veya aktivist birlikte üretim yapmak üzere bir araya geldikleri fiziksel ve sanal mekanları lab olarak adlandırıyorlar. Bu adlandırma yeni bilgi üretim biçimlerine gönderme yaparak deneysel süreçlerin ve kolektif üretimin öneminin altını çiziyor. Bir bakıma bu vurgu, bilimsel otoritenin –özellikle sömürgeci, ataerkil ve kapitalist yapılar içindeki güç ilişkileriyle şekillenen otoritenin– kurulduğu mekanlar olan laboratuvarların yeniden kurgulanmasıyla bilgi üretiminin farklı biçimlerde gerçekleşebileceğine dair bir öneri içeriyor. Refleksif bir yaklaşımla bilgi üretim süreçlerinin tartışmaya açılmasına olanak tanıyan bu öneri, mevcut bilim dünyasına politik bir müdahale olarak okunabilir. Bir laboratuvarda üretilen bilginin yayınlar, patentler gibi çıktılar üzerinden, çoğu zaman meta formunda ve işlevsellik çerçevesinde değer kazandığı bir dünyada, bilgi üretim sürecine odaklanmak, bu süreçlerdeki güç ilişkilerini eleştirel analize konu etmenin ötesinde bilimin farklı bir biçimde nasıl yapılabileceğini pratik etmek adına önemli bir alan açıyor. CLEAR'i birçok deniz bilimi laboratuvarından farklı kılan da tam olarak bilim edimi süreçlerine refleksif yaklaşmasıdır.

CLEAR'in internet sitesine baktığımızda, lab üyelerinin bilimi nasıl yaptıkları üzerine kapsamlı tartışmalar yürüttükleri kolayca fark ediliyor: özellikle, sitede "yöntem" sayfasının altında, "feminist ve sömürge-karşıtı bilim", "feminist bir labı nasıl yürütmeli", "yazar sıralamasında hakkaniyet", "yurttaş bilimi", "hakkaniyete uygun bilimsel araçlar dizayn etme kılavuzları" gibi alt sayfalar içerisinde derinlemesine bilgiler sunuluyor.[11] Bu bölümde, labdaki üç temel pratiğe odaklanarak, CLEAR'deki bilgi/teknoloji üretim süreçlerini inceleyeceğim: 1) kolektif çalışma pratiği; 2) yazar sıralaması pratiği; ve 3) yeni teknoloji üretim pratiği. Her bir pratik feminist politikanın bilim alanını, bir laboratuvarın işleyişini nasıl şekillendirdiğini ve eş zamanlı olarak da feminist politikaların bir laboratuvarda nasıl üretilebileceğini gösteriyor. Diğer bir deyişle, bu pratikleri inceleyerek, CLEAR'de

[11] Bu inceleme, feminist lab'lar üzerine tasarladığım etnografik araştırma projesinin ilk ayağını oluşturuyor. Etnografik bir çalışma, katılımcı saha çalışmasını içerdiği gibi dokümanların derinlemesine okunup incelenmesini de kapsar. Antropologlar, genel olarak saha çalışmasından önce doküman inceleme süreciyle, söylem analizi yaparak, araştırmalarını başlatırlar. Saha çalışması ise, söylem ve günlük yaşam pratikleri arasındaki boşlukları tespit etmek adına değerlidir. CLEAR'de henüz saha çalışması yapmadığım için, bu makalede sunulan analiz söylem analiziyle sınırlı olup, lab'ın günlük işleyişine dair sistematik bir bilgi sunmuyor. Yine de, CLEAR tarafından üretilen dokümanlarda, belirli konular etrafında pratik düzlemde neler olduğuna/yapıldığına dair verilen bilgilere ve anlatılan hikayelere bu bölümde sunduğum tartışmalarda yer veriyorum. İnternet sitesinde sunulan bilgilerin ve malumatların yanında, lab üyelerinin yazdığı ve farklı mecralarda yayınlanan makaleler de incelenen dokümanlar arasında.

feminist bilim ve feminist politikanın birlikte nasıl üretildiğini tartışacağım.[12] Kolektif çalışma pratiğine odaklanarak, bu laboratuvarda bilimin nasıl yapıldığına ve farklı feminist değerlerin iş yapış şeklinde nasıl hayata geçirildiğini sunacağım. Yazar sıralaması pratiğini anlatırken, labın benimsediği feminist bir değer olarak hakkaniyetin akademik bilgi üretim sürecinde nasıl işletildiğini anlatacağım ve son olarak, labın geliştirdiği yeni bir teknoloji üzerinden hakim neoliberal üniversite sistemi içinde nasıl politik manevralar yapıldığından bahsedeceğim. Bu pratiklerin detaylı incelemesine geçmeden önce, CLEAR'de bilim ve politika arasındaki ilişkinin söylemsel düzeyde nasıl kurulduğunu sunmak gerekiyor.

Labın internet sitesinde, bilim ve politika arasındaki ilişki açıkça belirtiliyor:

> Bilim insanı olmak taraf tutmak demektir…
>
> Deniz biyoloğu Mary O'Brien şöyle der: "bilim insanı olduğunuzda, yani evrenle ilgili sistematik bir biçimde sorular sormaya başladığınızda, politik bir taraf seçersiniz" (1993: 706). Bu politikaların ortaya çıkışı bazı açılardan zararsız gibi gözükse de, etkileri geniş kapsamlıdır: *bazı soruları soruyoruz, diğerlerini değil* ("morina ne kadar plastik yiyor ve bu sağlıklarını nasıl etkiliyor?" veya "suyu daha iyi nasıl basınç uygulayabiliriz ki şistten daha çok gaz çıkarabilelim [kaya gazı] (namı diğer hidrolik kırılma)?"); *bazı insanlarla çalışmaya karar veriyoruz diğerleriyle değil* (öğrenciler, topluluklar, endüstriler, hiç kimse); *onlarla nasıl çalışacağımıza karar veriyoruz* (iş birliğiyle, ücretle, dayanışmayla); *kullandığımız ölçüm kategorileri dahi politik* (fayda-zarar üzerinden ölçüm karşısında adalet temelli ölçüm). Kısaca, bilgi üretimi bazı değerlerin ve çıkarların yeniden üretildiği diğerlerinin ise yeniden üretilmediği siyasi bir eylemdir. Bunu ciddiye alıyoruz, kararlarımızı kendi değerlerimize ve etiklerimize dayandırarak dikkatli ve şeffaf bir biçimde veriyoruz. (vurgular bana ait)[13]

CLEAR'de, bilim ve politika arasındaki ilişki *değerler* üzerinden kurgulanıyor.[14] Labın "yaşayan manüeli" olarak betimledikleri Lab Kitabı'nda (*CLEAR Lab Book*), benimsenen temel değerler açıkça belirtilip tanımlanıyor: *hakkaniyet*, *tevazu ve dayanışma*, *destekleyici açıklık* ve *sürece yönelim*. Bunlar feminist değerler olarak sunuluyor. Bu değerleri yakından incelediğimizde, CLEAR'de *nasıl bir feminizm* olduğu da yavaştan belirmeye başlıyor.

Hakkaniyet, feminist bir değer olarak, "eşitlik" kavramından farkına referansla tanımlanıyor. Eşitlik, farklı kişilerin herhangi bir sürece eşitsiz konumda başladıklarını göz önünde bulundurmadan, herkese aynı şekilde davranılmasını içerir. Hakkaniyet ise, bu kişilerin farklı sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi pozisyonlarını dikkate alarak eşitsizliğe yol açan güç ilişkilerini sorgular ve bu eşitsizlikleri dönüştürmeyi amaçlar (CLEAR: 4). Feminist bir değer olarak hakkaniyet, güç ilişkilerinin bilincinde olma durumu olarak da okunabilir. Nitekim, Lab Kitabı'nda da açıkça belirtildiği gibi,

---

[12] Birlikte üretim (co-production) kavramının STS literatüründeki detaylı tartışması için, bkz. Jasanoff (2004).

[13] https://civiclaboratory.nl/2017/12/29/feminist-anti-colonial-science/

[14] CLEAR'in metinlerinde "değer" kavramı sosyolojik anlamda kullanılıyor: "İnsan hayatında nihai iyinin, uygun olanın, arzulanır olanın kavramları" (Yaman, 2019: 30).

güç ilişkilerinin dışında bir yer olmadığının kabulü ve hakkaniyetsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığının tespitiyle beraber hakkaniyet değeri benimseniyor (CLEAR: 6). Lab toplantılarında herkese söz sırasının verilmesi (*round-robbins*), bir kişi konuşurken sözünün kesilmemesi (*one diva, one mic*), karar alma süreçlerinin konsensüs ile gerçekleşmesi ve temel kaygıların açık bir biçimde tartışılması gibi çeşitli pratikler aracılığıyla hakkaniyet değeri hayata geçirilmeye çalışılıyor. Bu bölümde, ortak yazarlı yayınlarda yazar sıralamasına nasıl karar verildiği pratiğini inceleyerek feminist bir değer olarak hakkaniyetin labda nasıl hayata geçirildiğine bir örnek olarak sunacağım.

CLEAR'deki tüm pratiklerde hakkaniyeti gözetmenin üç nihai amaca hizmet ettiği de belirtiliyor. İlki, labda herkesin dayanışma içinde çalışması. İkincisi, yapılan işin politik yönünün gizlenmeden açıkça ortaya konulması. Üçüncüsü ise "prefigüratif politika" savunusu, yani mevcut durumu eleştirmekle kalmayıp arzulanan dünyanın bir modelinin yaratılması (CLEAR: 6). İlk nihai amaç olan dayanışma içinde çalışma, tevazu (*humility*) değeriyle bir arada ele alınıyor: *Dayanışma ve tevazu*, bilimdeki bireycilik, kahramanlık, maçoluk ve paternalizm gibi hakim ataerkil değerlere karşı bir duruş olarak öne çıkıyor. Değer olarak tevazu, feminist bakış açısı teorisine (*feminist standpoint theory*) dayandırılıyor. Bu teori, feminist STS araştırmacısı Sandra Harding'e (1991) referansla şu şekilde açıklanıyor: bilimsel yöntem bir şeyi bilmenin tek yolu değildir, deneyimler gibi farklı bilme yolları ve farklı bilgi biçimleri vardır (CLEAR: 6).[15] Dayanışmada tevazu göstermek ise değişime açık olmayı ve dayanışma içinde olunan kişilerin durumu hakkında farkındalığa sahip olmayı gerektirir deniyor. Dayanışmanın ortak bir hedefe yönelik beraber çalışmanın yanında sorumluluk almayı da içerdiği belirtiliyor: Lab üyeleri beraber üretim yaptıkları kişilere karşı sorumlu oldukları gibi, ürettikleri şeylerden de sorumludurlar (CLEAR: 7). Sorumlu olma durumunun, üretimi yapan kişiler ve üretilen şeylerle sınırlı kalmadığı, bilginin üretildiği yeri ve o yerdeki tüm canlıları da içerdiği vurgulanıyor. Dayanışma ve tevazu değeriyle birlikte CLEAR, örneğin, yaptıkları araştırmaların sonuçlarını yayınlamadan önce bu sonuçları ilgili topluluklarla paylaşarak onların incelemesine sunuyor (*community peer review process*).

Diğer bir değer olan *destekleyici açıklık,* bell hooks'un "radikal açıklık" (*radical openness*)[16] önerisine ve feminist STS literatüründe "özen" (*care*) tartışmalarına referans vererek özen etiği üzerinden kolektif iş yaparken destek verilmesinin önemini vurgulayan bir değer olarak tanımlanıyor. Böylesine bir desteğin sorumluluk bilinciyle sunulması gerektiği, sorumluluk olmadan verilen desteğin paternalist

---

[15] *Feminist standpoint theory,* temel olarak iki öneri üzerine kuruludur. İlk olarak, her türlü bilginin toplumsal olarak konumlu olduğunu, yani belirli toplumsal ilişkiler içinde üretildiğini önerir. İkinci olarak, güç ilişkilerine odaklanan araştırmaların marjinal konumda yer alan gruplarla başlaması gerektiğini önerir çünkü bu grupların toplumsal gerçekliğin farkında olarak soru sormaları daha olasıdır. Harding'in 2008 yılında yayınlanan *Sciences from Below* (Aşağıdan Bilim) kitabı da bu teorinin bir uygulaması olarak düşünülebilir.

[16] bell hooks'un "radikal açıklık" önerisi, feminizmin herkes için olduğunu, nitekim erkek veya kadın farketmeden cinsiyetçiliğin herkes tarafından benimsenebileceği bir dünyada, feminizmin cinsiyetçiliği sona erdirmeyi amaçlayan bir hareket olarak düşünülmesi gerektiğini vurgular.

olacağı vurgulanıyor (CLEAR: 9). Lab'ın temel kurallarından biri bu vurguyla ilişkili düşünülebilir: "Hastaysan, kalbin kırılmışsa ya da bitkinsen, eve git. İş senin iyi olmandan daha önemli değil" (CLEAR: 20). Böylesine bir kuralı takip ederken gereken sorumluluk ise diğer lab çalışanlarını bilgilendirmek.

Son olarak, *sürece yönelim* değeri ile labda yapılan çalışmaların özellikle bilimin nasıl yapıldığına dair bir değişim yaratmayı amaçladığı belirtiliyor. Yürütülen projelerin başarısının sonuçları ile değil etik yaklaşımı ile değerlendirildiği ve yayın yapmanın değil bilimi farklı bir biçimde yapmanın nihai amaç olduğu bir laboratuvar CLEAR. Bu nedenle, yöntem sorusu lab için oldukça kritik. Deneysel bir yaklaşımla, toplantıları nasıl yönettiklerinden, araştırma sorularını nasıl seçtiklerine ve araştırmaları kimlerle nasıl yürüttüklerine kadar ürettikleri yeni yöntemlerin en önemli yaratımları olduğunu söylüyorlar.[17] Bu anlamda da CLEAR, deneysel bir süreç olarak değerlendirilmeli: "CLEAR bir deney. Feminist ve sömürgecilik-karşıtı değerlerin ve amaçların bilim aracılığıyla gerçekleştirilmesi için bir yer."[18] CLEAR'in hikayesinin bu cümlelerde en iyi ifadesini bulduğunu düşünüyorum. CLEAR, salt bilim yapmanın amaçlanmadığı, feminist ve sömürgecilik-karşıtı bir dünyanın kurulmasında bilim içinden neler yapılabileceğini denemek adına alan açan bir laboratuvar. Bilim alanında dünyada bir değişim yaratmanın çabası. Bu değişimin politikası ise feminist ve sömürgecilik-karşıtı duruş; bilimi de dönüştüren bir duruş: Bilim değil, feminist ve sömürgecilik-karşıtı bilim!

"Feminist bilimi biz keşfetmedik!" Labın internet sayfasında, feminist bilim nedir sorusunun cevaplandığı bölüm bu cümle ile başlıyor ve cevaplar feminist bilim çalışmalarına referansla veriliyor.[19] Bilginin hakim kültürel bağlam içinde şekillendiği, bu nedenle de cinsiyetçi olduğu ve feminist bilimin daha çok kadını bilime davet etmek anlamına gelmediği belirtiliyor. Mevcut diğer birkaç feminist labın bilgisi verildikten sonra, kesişimsel feminizmin (*intersectional feminism*) kavrayışlarıyla bilim yapmanın amaçlandığı not ediliyor.[20] Lab Kitabı'nda da, çeşitliliğin anlamlı olması adına, kesişimsellik –kimliklerin (etnik köken, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi) çeşitli boyutlarının birbirine bağlı olması– yaklaşımına ihtiyaç olduğu vurgulanıyor: "Bir birey yalnızca kadın ve bilim insanı değildir, toplumsal olarak farklı biçimlerde konumlanır" (CLEAR: 5). Ayrıca, feminizm tanımı yapılırken direkt olarak bell hooks'un "feminizm herkes içindir" ve "feminizm cinsiyetçiliği, cinsel sömürüyü ve cinsel zulmü sona erdirmeyi amaçlayan harekettir" ifadelerine yer veriliyor.

Sömürgecilik-karşıtı bilim ise dünyayı anlamanın tek ve en iyi yolunun Batı bilimi olmadığı belirtilerek açıklanıyor.[21] Araştırmaların yürütüldüğü bölgelerin

---

[17] https://civiclaboratory.nl/methods/

[18] https://civiclaboratory.nl/methods/

[19] https://civiclaboratory.nl/2017/12/29/feminist-anti-colonial-science/

[20] Kesişimsellik, her ne kadar feminist STS literatüründe yaygın olarak benimsenmiş olsa da, bu kavramın eleştirileri de mevcut. Makalenin temel amaçlarından biri Türkiye'de feminist laboratuvarlar üzerine naçizane bir tartışma alanı açmak olduğu için Aksu Bora'nın bu kavramı eleştirdiği yazısı okunabilir, bkz. Bora (2017).

[21] https://civiclaboratory.nl/2017/12/29/feminist-anti-colonial-science/

yerli isimlerinin kullanılması, geleneksel protokollerin gözlemlenip uygulanması, bölgedeki yaşlıların deneyim ve uzmanlıklarına başvurulması ve yerli öğrencilerin ayrımcılığa uğramaması için mücadele edilmesi labda sömürgecilik-karşıtı bilimin nasıl yapıldığına dair sunulan bazı örnek pratikler. Labda yerli üyelerin de olduğu belirtildikten sonra, net bir biçimde şunun altı çiziliyor: "Bazı üyelerimiz araştırmalarında geleneksel öğretilerini kullansalar da Batı bilimine içerilecek şekilde yerli bilgiyi çekip çıkarmayı amaçlamıyoruz."[22] Diğer türlüsünün sömürgeci bir yaklaşım olduğu da açıkça belirtiliyor.

CLEAR, bilimin politik bir edim olduğu gerçeğinden yola çıkarak, feminist değerlerle bilimi farklı bir biçimde yapmanın deneysel yöntemlerini geliştiriyor. Feminist ve sömürgecilik-karşıtı bilimi pratik ederken, bu değerlerin bilim aracılığıyla toplumda yaygınlaşması adına bir alan açıyor ve bu alan laboratuvar olarak tanımlanıyor. Diğer bir deyişle, feminist bilimci Max Liboiron'un inisiyatifiyle kurulan ve çalışan bu laboratuvar, feminist bilimcilerin kendi lablarımızı kurmalıyız önerisinin somutlaşmış bir örneği olduğu gibi, böylesine bir labın nasıl çalışabileceğini de gösteriyor. Kahraman olmadan dayanışma içinde bilim yapılabileceğini, bilgi üretim süreçlerinin kendisine odaklanılarak yapılan çalışmaların politik ve etik yönlerinin sorgulanabileceğini ve hiyerarşik toplumsal ilişkileri labda yeniden üretmeden de bilim yapılabileceğini öğreniyoruz. Rekabetçi, ataerkil ve hiyerarşik ilişkilerle işleyen bilim dünyası içinde çalışanlar olarak bu öğretiler epey değerli. Makalenin devamında, labdaki üç pratiğe odaklanarak CLEAR'in pratik düzlemdeki hikayesini biraz daha detaylandıracağım.

Kolektif Çalışma

Fotoğrafçı Bojan Fürst'in CLEAR üyeleriyle birlikte hazırladığı *How we do science?* (Nasıl bilim yapıyoruz?) fotoğraf projesi, labdaki çalışmaların günlük gerçekliği üzerine bizlere bir dokümantasyon sunuyor.[23] Veri toplamadan (balıkların ne kadar plastik tükettiklerinin ölçümü için bağırsaklarının toplanması) örneklem oluşturma süreçlerine kadar nasıl bilim yapıldığını görseller ve açıklamalar ile sunan bu proje, laboratuvarda günlük işlerin nasıl yürüdüğünü etnografik bir yaklaşımla inceleyip bilimsel bilgi üretim süreçlerinin detaylı betimleme ve analizini sunan STS literatüründeki laboratuvar çalışmalarıyla beraber değerlendirilebilir.[24] Burada, doğrudan bilimsel bilgi üretim süreçlerine bakmak yerine, laboratuvarda işlerin nasıl yürütüldüğünden bahsedeceğim. Diğer bir deyişle, nasıl bir bilim yapıldığından ziyade bilimin nasıl yapıldığına, feminist değerlerin iş yapış şeklinde nasıl hayata geçirildiğine dair genel bir inceleme sunacağım. Bunu yaparken de kolektif çalışma pratiğine odaklanacağım.

---

[22] https://civiclaboratory.nl/2017/12/29/feminist-anti-colonial-science/

[23] http://bojanfurstphotography.com/how-we-do-science/

[24] STS araştırmacıları tarafından laboratuvarlarda yürütülen etnografik çalışmaların klasik metinlerine örnek olarak, bkz. Latour ve Woolgar (1979); Traweek (1988).

Bir laboratuvarın işleyişini anlayabilmek adına ilk bakılması gereken konu labın nasıl bir emek sürecine dayandığıdır. Bugün birçok kolektif çalışma gönüllü iş yapımı üzerine kurulu olsa da CLEAR mümkün olduğunca ücretsiz gönüllü çalıştırmamayı savunan bir laboratuvar. Bu sadece lab üyelerine yönelik bir yaklaşım değil; birlikte çalıştıkları yurttaş bilimciler (*citizen scientists*) için de geçerli.[25] Lab üyelerinin her birine farklı ücretler ödeniyor ve üyelerin pozisyonlarına göre maaşların ve bursların oranı üniversite tarafından ve alınan hibelerle belirleniyor. Burada önemli olan ise lab'ın fon kaynaklarının kamuyla ve maaş ve burs miktarlarının lab üyeleriyle şeffaf bir biçimde paylaşılması.[26] CLEAR'in benimsediği böylesine bir şeffaflık ilkesinin, neoliberal üniversite yapısı içinde kar ve çıkar odaklı bilim edimine nasıl bir müdahalede bulunduğu ayrı bir tartışma konusu. Yine de lab üyelerinin aldığı ücretlerin farklılığını göz önünde bulundurduğumuzda, şeffaflık ilkesinin yeni bir zımni bilginin (*tacit knowledge*)[27] oluşmasını mümkün kılabileceği düşünülebilir. Kolektif yürütülen bir iş sürecinde, çalışanlara ödenen miktarların açıkça bilindiği bir durumda, bir kişinin o iş için harcadığı emeğin aldığı ücretten fazla olup olmadığını gözetecek zımni bir bilgi oluşması mümkün. Diğer bir deyişle, birbirlerine karşı sorumlu oldukları bilinciyle ve dayanışma içinde bir arada çalışan kişiler, sorumluluk ve dayanışmayı bilim etiği olarak bedenleştirerek –zımni bilgi– kolektif iş yapım sürecinde harcanan emeği gözetmeye başlayabilirler. CLEAR'in böylesine bir zımni bilginin oluşması için alan açtığını düşünüyorum.

Zımni bilgi, bir laboratuvarda günlük işlerin yürütülmesinde de önemli bir rol oynar. Bilim insanları, laboratuvardaki günlük işler üzerine konuşurken, mutfak analojisine sıklıkla başvururlar. Rutinleşen pratikler ve sezgisel hareket etme gibi birçok farklı durumu anlamlandırmak için kullanılan bu analojide, bir yandan da labdaki işlerin bir evin mutfağında yapılan günlük işlere benzerliğine gönderme vardır: deneylerde kullanılan kapların yıkanması, mekanın temizliği gibi. Laboratuvarlardaki bu gibi günlük işler de çoğunluklu olarak kadın öğrenciler tarafından yapılır. CLEAR'de bu günlük işlerin lab çalışanları arasında hakkaniyetli dağıtılmasına önem veriliyor; örneğin, lab yürütücüsü de öğrenci de temizlik yapıyor. Labların yürütücüleri genelde bu tip günlük işlerle ilgilenmezler ve bu işleri çoğunlukla labda çalıştırdıkları öğrenciler ve araştırmacılar yapar. Bu anlamda, lablarda işbölümü genellikle hiyerarşik bir biçimde yapılır. CLEAR'de ise, günlük işlerin yürütülmesinde hiyerarşinin yerine hakkaniyet değerinin geçerli olduğunu görüyoruz.

CLEAR'de bir kolektif olarak nasıl çalışıldığına dair birçok farklı sürece bakılabilir: işe alım, iş teklifi ve işten ayrılma süreçleri; esnek çalışma saatlerine göre işlerin yürütülme süreçleri; projelerin hazırlık ve yürütülme süreçleri gibi. Tüm bu süreçler

---

[25] https://civiclaboratory.nl

[26] https://civiclaboratory.nl/how-were-funded/

[27] STS literatüründe "zımni bilgi" tartışması için, bkz. Collins (2010).

temelde özen/bakım (*care*) etiği üzerine kurulu.[28] Kişilerin iş yaparken kendilerine ve birbirlerine ve süreç içindeki insan-dışı tüm varlıklara özenli yaklaşmaları önceliklendirildiği gibi, özen salt sürece farkındalıkla yaklaşılması veya destekleyici ve dayanışmacı bir bilinçle hareket edilmesi anlamına gelmiyor. Özenli olmak, CLEAR'de, birlikte öğrenmek ve üretmek demek, karşılıklı besleme süreçlerini gözetmek demek. Bir bakıma, bilginin tüketilmesine ve doğanın tüketilmesine karşı uyanık olmak demek. Böylesine bir özen, kolektif makale yazım sürecini de şekillendirmekte.

Yazar Sıralaması

> *Yazar sıralaması kritik; akademinin para birimi... Yazar sıralamasında sistem ve eşitlikten ziyade hakkaniyet ve sürecin üzerinde duran bir yaklaşım benimsiyoruz. Diğer birçok labın aksine, katkıların değerini nesnel bir biçimde ölçümlemiyor ve sadece 'entelektüel' emeği ödüllendirmiyoruz* (Liboiron vd., 2017: 3).

CLEAR, çok yazarlı makalelerde yazar sıralamasının nasıl yapılabileceğine yönelik farklı bir yaklaşım sunuyor. Feminist STS dergisi *Catalyst*'de yayınlanan bir makalede bu yaklaşımı nasıl geliştirdiklerini detaylı anlatıyorlar (Liboiron vd., 2017). Biyoloji ve hayvan bilimlerinde yazar sıralamasına dair temel bir kural olduğunu öğreniyoruz: ilk yazar, araştırma tasarımı, bulgular ve yazım konusunda en çok katkıyı sunan kişidir; son yazar ise, labı oluşturan, eğitimi ve hibeleri sağlayan kişidir. Bu iki kişi ilgili araştırmadan en çok krediyi alanlardır (Liboiron vd., 2017: 3-4). Böylesine standart bir sistem yerine, CLEAR, her bir yayının belirli bir bağlam içerisinde ve belirli konumlardan üretildiğini vurgulayarak, yayından yayına değişecek şekilde yazar sıralamasının yapılmasını öneriyor (Liboiron vd., 2017: 5). Standart sistem yazar sıralamasında eşitliği gözetirken, CLEAR, hakkaniyet temelli üç taahhüt çerçevesinde yazar sıralamasının nasıl yapılacağına karar veriyor: 1) konsensüs; 2) özen/bakım; ve 3) toplumsal konum.

Konsensüs taahhüdü çerçevesinde, yazar sıralamasına temel kaygıların belirtildiği ve bu kaygıları gidermek için önerilerin sunulduğu açık bir tartışma ile karar veriliyor ve herkes hemfikir olana kadar bu tartışma devam ediyor (CLEAR: 26). Böylesine bir tartışma bazen birkaç hafta sürebiliyor, bazen de birkaç dakika içinde sonlanabiliyor (Liboiron vd., 2017: 6). Lab Kitabı'nda belirtildiği üzere, konsensüs bazlı karar verme pratiğinin amacı, gücün yeniden dağıtımını ve savunuculuğu mümkün kılması (CLEAR: 26). Her ne kadar kadrolu fakülte üyelerinin lisans öğrencilerinden daha güçlü bir konumda olduğu yadsınamayacak bir gerçeklik olsa da fakülte üyelerinin bu öğrencilere nazaran daha fazla söz sahibi olmadığı kabulü üzerinden karar alma süreçleri işletilmeye çalışılıyor. Ayrıca, bu karar alma süreçlerinde katılımcılar, destekleyici bir tutum içinde, diğerlerinin savunuculuğunu

---

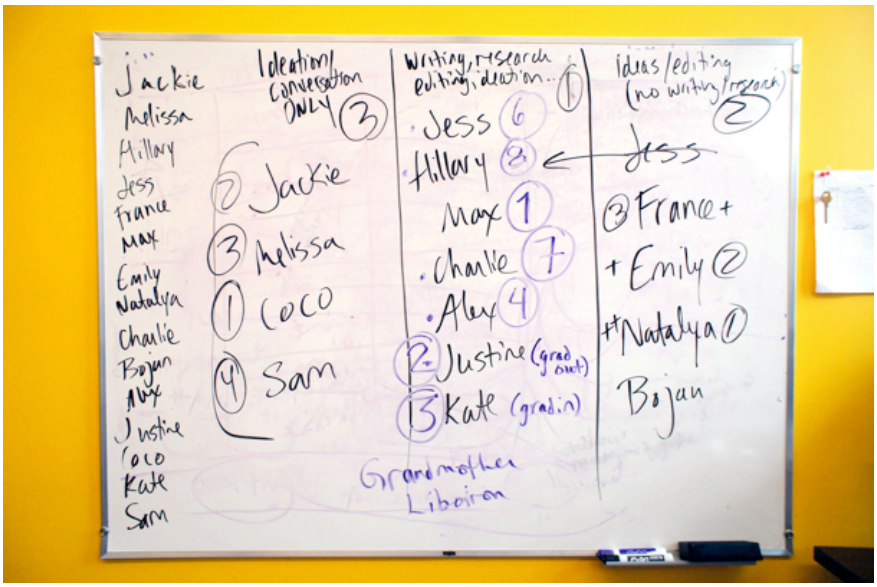
[28] Feminist STS literatüründeki *özen/bakım* tartışmalarına giriş niteliğinde bir tartışma için, bkz. Martin vd. (2015).

yapabiliyor: örneğin, bir kişi sessiz kalıyorsa, diğerleri söz alarak bu kişinin fikirlerini ve/veya yaptığı işlerin savunuculuğunu üstlenebiliyor. Bu tartışmalar esnasında fazla konuştuğunu hisseden bir kişi de geriye çekilerek sessiz kalma refleksiyle hareket ediyor. Yapısal güç ilişkilerinin gerçekliğini göz ardı etmeden, konsensüs bazlı karar alma süreçlerinde herkesin eşit söz hakkına sahip olduğunun kabulü ve dayanışmacı etik, güç ilişkilerinin tartışmalarda belirleyici olmasını engellemek için alınan önlemler olarak düşünülebilir.

Özen/bakım taahhüdü ise, entelektüel emeğin dışında makale yazımı sırasında yapılan birtakım çeşitli işlerin ve tutumların da tanınması gerektiğine vurgu yapıyor: örneğin, yeni üyelerin eğitimi, ekipmanların bakımı, temizlik, not tutma, hatırlatıcı e-mailler gönderimi, toplantı odası rezervasyonları ve planlama gibi çeşitli lojistik işler ve diğer üyelerin fiziksel ve ruhsal sağlığıyla ilgilenmek gibi (Liboiron vd., 2017: 6). Özen/bakım işlerinin toplumsal cinsiyet, sınıf, etnik kökene bağlı olarak belirli gruplar arasında eşitsiz bir biçimde dağıtıldığı gerçeğinden yola çıkarak, CLEAR bu eşitsizliğe dikkat çekiyor ve makalenin yazarları sıralanırken söz konusu makalenin arkasındaki özen/bakım işlerini de tanıyarak yazarların sundukları katkıyı yalnızca bilgi üretim süreçlerinde genel olarak tanınan işlerle –örneğin, deneylerin yürütülmesi, deney sonuçlarının analiz edilmesi ve makalenin yazılması– sınırlandırmamış oluyor.

Son olarak, toplumsal konum taahhüdü, bilimdeki güç ilişkilerinin toplumun farklı kesimlerini farklı biçimlerde etkilediği gerçekliğinin göz önünde bulundurulmasını ve sıralama yapılırken yazarların toplumsal konumlarının dikkate alınmasını gerektiriyor. Toplumsal konum –toplumsal cinsiyet, etnik köken, yaş, cinsel eğilim ve eğitim durumundan dolayı kişilerin toplumda farklı konumlarda bulunması– insanların bilimle nasıl angaje olduğunu etkilediği gibi bilimin nasıl üretildiğini de şekillendiriyor (CLEAR: 27). Lab üyelerinin farklı toplumsal konumlarda olduğundan yola çıkılarak, makale yazarlarının sıralamasında bu konumlar farklı şekillerde değerlendiriliyor. Örneğin, yazar sıralamasının bir akademisyen için değeri varken, akademisyen olmayan biri için bu sıralama aynı değere sahip değil. Benzer şekilde, kimin kültürel sermayeye daha çok ihtiyacı olduğuna da bakılıyor: yazarlar lisans sonrası eğitim için başvuru yapacak mı, iş ve kadro başvurusu yapacak mı gibi sorular da sıralama yapılırken önem kazanıyor. Bir lisans öğrencisi ile fakülte üyesi benzer işleri yaptıysa, fakülte üyesinin yaptığı işin daha görünür kılındığı bir sistemde, sıralamada hiyerarşik konumdan ziyade yapılan işin kendisi değerlendiriliyor. Bir yazarın diğerine göre daha çok yayını olduğu durumda diğer yazar için yayın yapmanın daha önemli hale geldiği gerçeği göz önünde bulunduruluyor. Toplumsal konumlarından dolayı kariyerlerinde daha önceden zorluklar yaşamış yazarların durumu da değerlendirilmeye alınıyor. Sıralamaların yanında, hangi bağlantıların/üyeliklerin öne çıkarılacağı da konuşuluyor; çeperde kalan, görünmeyen, az desteklenen organizasyon ve üniversitelerle bağlantılar kullanılmaya çalışılıyor.

(CLEAR: 27, 28; Liboiron vd., 2017: 8). Bir yazarın toplumsal konumundan kaynaklı böylesine farklı kaygıların yazar sıralamasında değerlendirilmeye alınmasını herhangi basit bir kurala bağlamanın mümkün olmayacağı aşikar. Bu bağlamda, sıralamaya ilişkin açık bir tartışmanın yürütülmesinin gerekliliği anlam kazanıyor.

Fotoğraf 1: CLEAR'de yazar sıralaması çalışması (Liboiron vd., 2017: 9.

Yazar sıralamasına yönelik yapılan tartışmaları şekillendiren bu taahhütlerin uygulamada nasıl işlediğini göstermek adına, Lab Kitabı'nda bir makale için yapılan yazar sırlamasına dair tartışmadan bir enstantane anlatılıyor (CLEAR: 28-29). Bu enstantane anlatırken de açıkça not edildiği gibi bu ve benzeri tartışmalar hiçbir zaman sorunsuz olmuyor. Yine de tartışmaların aceleye getirilmeden, oldukça rahat ve eğlenceli bir biçimde yürütülmesine önem verildiği belirtiliyor.

Tartışma, lab koordinatörü Max Liboiron'ın beyaz tahtaya makaleye katkıda bulunanların isimlerini not etmesi ve toplantıda yer almayıp katkı sunan ve ismi unutulan kişiler varsa onların isimlerinin de not edilmesi ile başlıyor. Bu isimler ilk başta üç farklı sütun altında toplanıyor: 1) tartışmalara katılım; 2) metnin düzenlenmesi ve tartışmalara katılım; ve 3) yazma, metnin düzlenmesi ve tartışmalara katılım (Fotoğraf 1). Daha sonra, bu sütunlar altındaki isimleri sıralamaya yönelik asıl tartışma süreci başlıyor. Lab Kitabı'nda bu enstantane sunulurken, özerklik (*self-determination*) konusuna vurgu yapılıyor. Bir kişinin isminin, direkt olarak listenin en altında yer almayı istediği bir durumda, bunun hakkaniyetli olmayacağını düşünen diğer üyeler o kişiyi ikna etmeye çalışıyor. İkna süreci işlemediğinde, özerkliğin bilimde hakkaniyet ilkesi olduğuna karar veriliyor.

Yazar sıralaması sürecinde verilen kararları etkileyen konulara yönelik bir örnek veri hırsızlığıyla ilgili. Toplantıda olmayan ama makaleye katkı sunmuş bir üyenin

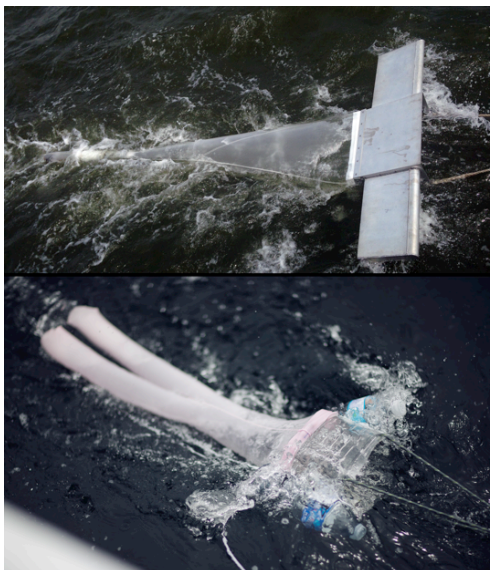
hangi sırada yer alması gerektiğine dair verilecek bir karar sırasında, diğer üyelerin o kişi hakkındaki bilgileri kullanılıyor ve yaptığı yayınlar üzerine bir internet araştırması yapılıyor. Bu kişinin isminin, birçok makalenin teşekkürler kısmında geçtiği ve kendi adıyla basılan hiçbir yayını olmadığı görülüyor. Bu kişinin veri hırsızlığının mağduru olduğuna kanaat getirilip, dayanışmak adına, ismi listenin en başına taşınıyor.

Tartışma sürecine konu olan bir başka örnek de iki kişinin –Emily ve France– tamamen eşit durumda olduğu düşünüldüğünde ne yapıldığına dair. İlk başta alfabetik sıralama yapılmasına yönelik bir fikir birliği oluşuyor ama sonradan bunun iyi bir karar olmadığı konusunda hemfikir olunup bu kişilerin yaptıkları bakım/özen işleri ve toplumsal konumları yeniden değerlendirilmeye alınıyor. Bu tartışma, başka bir makale yazar sıralaması tartışmasındaki sürecin göz önünde bulundurulmasıyla sonlanıyor: Bir önceki makale için Emily'nin geri adım atarak France'in sıralamada ondan önce gelmesini onayladığı göz önünde bulundurularak, bu makalede de France geri adım atıyor ve Emily sıralamada ondan önce yer almış oluyor.

Neoliberal üniversite sisteminde yapılan yayınların niteliğinden ziyade niceliğinin önem kazandığı bir dünyada, özellikle fen bilimleri gibi alanlarda ortak çalışmaya dayalı bilimsel bilgi üretim süreçlerinin sonucunda çıkan yayınlarda yazar sıralaması kritik bir hale geliyor. Yazar sıralamasına ilişkin işletilen hakim kuraldan farklı olarak, CLEAR bizlere hakkaniyete dayalı bir süreç yürütülmesi gerektiğini öneriyor. Böylesine bir önerinin benimsenerek yaygınlaşması ve mevcut hakim kuralı bozguna uğratması her ne kadar mümkün gözükmese de CLEAR'in amacı da zaten yazar sıralamasına alternatif, yeni bir kural sunmaya çalışmak olarak belirmiyor. Daha ziyade, feminist bir değer olarak hakkaniyete dayalı süreç ile yazar sıralaması yapma pratiği yazar sıralamasının neden kritik olduğuna dikkat çekiyor: üretilen bilginin kamusal olmayıp meta olarak değerlendirildiği üniversite sistemleri içinde yazar sıralaması "akademinin para birimi" olmuş durumda (Liboiron vd., 2017: 3). Halihazırda toplumsal cinsiyet, etnik köken, yaş, sınıf gibi toplumsal konumları üzerinden güç sahibi olan bilim insanlarının gücünün yeniden üretilmesinde de rol oynayan hakim yazar sıralaması kurallarına CLEAR bir müdahale getiriyor: toplumsal konumundan dolayı güçsüzleştirilen kişilerin yaptığı işi tanıyarak ve bu kişilerin mevcut üniversite sistemi içerisinde tanınmasına yönelik bir alan açarak. Böylesine bir alanı da CLEAR, neoliberal üniversite çatısı altında feminist bir lab kurarak yapıyor. Diğer bir deyişle, aşağıda kısaca anlatacağım *BabyLegs* hikayesinin de göstereceği gibi, feminist lab kapitalist sistem içinde manevra yapmaya yardımcı olacak taktiklerin geliştirilmesini mümkün kılan bir alanı imliyor. Yayın sıralamasına dair yapılan manevraların sermayenin tahakkümü altındaki üniversite sisteminde yayın yapma süreçlerinde yapısal bir dönüşümü getirip getirmeyeceği sorusu ise açık kaynak tartışmalarından farklı metrik sistemleri geliştirme çabalarına ve alternatif yayın pratiklerine kadar çeşitli edimlerle bir arada düşünülmelidir.

Yeni teknoloji üretimi

BabyLegs, Max Liboiron'un yaptığı, denizdeki mikroplastikleri trol yöntemiyle tarayan bilimsel bir alet: bebek külotlu çorabının ağ/file olarak kullanıldığı, musluk kelepçesiyle çorabın plastik bir kaba tutturulduğu ve aleti suda çekmek için iplerin bağlandığı bir tasarıma sahip (Fotoğraf 2). Bu alet, Newfoundland'in kırsalındaki dükkanlarda rahatça bulunabilecek malzemelerden oluşuyor; yaklaşık olarak 12$ maliyetinde (Liboiron, 2017: 506). *BabyLegs*'e nazaran daha fazla örneklem toplayan ve benzer işlem için standart olarak kullanılan teknoloji –*manta trawl*– ise yaklaşık olarak 3.500$ ve dünyada belirli birkaç yerden satın alınabiliyor (Liboiron, 2017: 506). *BabyLegs* bölgedeki yurttaş bilimcilerin kullanımına yönelik tasarlanmış, kopyalanarak çoğaltılacak bir teknoloji değil. Benzer işlevi yerine getirecek teknolojiler için sadece bir model olarak sunuluyor. Bu teknolojiyi, tasarım süreçlerinden, yurttaş bilimi için kullanımına kadar farklı boyutlarda inceleyebiliriz.[29] Burada, *BabyLegs*'in hikayesini fikri mülkiyet rejimleri konusuyla ilişkili sunacağım.

Fotoğraf 2: Manta Trawl ve BabyLegs (Liboiron, 2017: 505).

Max Liboiron, üniversite ile olan anlaşmasının şartlarına göre, ürettiği bilimsel aleti araştırma ofisine, özel olarak da teknoloji transfer ofisine bildirmesi gerekmiş. Liboiron (2017), her ne kadar fikri mülkiyet hakları araştırmacıların haklarını korumayı amaçlasa da teknoloji transferiyle, araştırmacıların üretimlerinin

[29] CLEAR'de yürütülen yurttaş bilim projeleri şunlardır: *Fish Tag Project* – CLEAR ile çalışan yurttaş bilimciler Newfoundland ve Labrador'da etiketlenen balıkları Avrupa'da (özellikle, İskoçya'da) gördüklerinde rapor ediyorlar; *Guts for Science* – CLEAR, yurttaşların topladığı balık ve kuş bağırsaklarının plastik analizini yapıyor; *Shoreline plastic surveys and beach clean ups* – CLEAR, sahil temizliği yapan yurttaşların topladıkları materyalleri *Marine Debris Tracker* uygulamasıyla kayıt altına almalarını önererek veriyi kamusallaştırmaya çalışıyor. CLEAR, yürüttüğü bu yurttaş bilimi projelerinin yanında, *BabyLegs* gibi aletlerin yurttaşlar tarafından nasıl yapılabileceğine dair kılavuzlar hazırlayıp erişime açık olarak sunuyor. CLEAR'in yurttaş bilim çalışmalarına dair detaylı bilgi için, bkz. https://civiclaboratory.nl/citizen-science/

metalaşmasının ve ticarileştirilmesinin söz konusu olduğunu vurguluyor. Bu durumdan kaçınmak adına, ağ olarak kullandığı çocuk çorapları için, "çocuksuluk, sevimli dişilik, aptallık ve seksi homoseksüellik" ikonu bulmaya çalışmış (Liboiron, 2017: 513). Amacı, yaptığı aleti araştırma ofisinin gözünde itibarsızlaştırmakmış. Düz çorabı, üzerinde kalp desenleri olan bir çorapla değiştirmiş ve diğer parçalarda da buna benzer değişiklikler yapmış. Bildirim formunda da, "ucuz," "harika" ve "külotlu çorap" gibi kavramları sıklıkla kullanmış ve teknolojiden *she/her* olarak bahsetmiş.

Liboiron, araştırma ofisinin belirli bir süre zarfı içinde başvuruya cevap vermemesini, bu taktiklerin işe yaradığı şeklinde yorumluyor. Her ne kadar bu taktikler sayesinde *BabyLegs* fikri mülkiyet sistemine takılmamış olsa da Liboiron bu durumda tahakküm ilişkilerinin değişmediğini ya da bozguna uğratılmadığını yalnızca ertelendiğini vurguluyor (Liboiron, 2017: 510). Yine de *BabyLegs*'in nafile bir çaba olmadığını da belirtiyor. Cinsiyetçi ve sömürgeci üniversite yapısı içinde, böylesine bir laboratuvarı çalıştırmanın kendisinin başlı başına politik bir eylem olduğunu söylüyor: *BabyLegs* bizlere, bir değişim teorisi sunmak yerine "manevra yapılabilirliğin" teorisini sunuyor (Liboiron, 2017: 510, 517). Bu süreçte kullandığı taktikleri de, James Scott'a (1985) referansla, "güçsüzlerin silahı" olarak düşünebileceğimizi öneriyor.

BabyLegs'in hikayesi, feminist bir laboratuvarda politikanın nasıl yapılabileceğine bir örnek sunsa da birçok yeni soruyu beraberinde getiriyor. Bu noktada, asıl merak ettiğim soru, böylesine bir taktikle, Türkiye'deki herhangi bir kamu üniversitesinin teknoloji transfer ofisine başvurulacak olsaydı, bunun feminist bilimci için sonuçları neler olurdu? Böylesine bir soruyu cevaplamak adına sormadığım aşikar. Bu soruyu yöneltmekteki amacım, feminist STS literatürünün ilkesi haline gelmiş olan her türlü bilginin konumlu olduğu gerçeğini vurgulamak. Diğer bir deyişle, bu makalede CLEAR'in hikayesini, Türkiye'de olası feminist labların kurulmasına yönelik bir model/ilham olması için anlatmadım. Makalenin temel motivasyonu, feminist politika yaparken, neden laboratuvarları feminist politikanın mekanları olarak da düşünmeyelim sorusunu sorabilmekti.

Sonuç

"Feminizm" ve "bilim" kavramları yan yana geldiğinde, tartışılan konular genelde bilim kadınlarıyla, bilimin cinsiyetçiliğiyle ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bilimde nasıl yeniden üretildiğiyle ilgili oluyor. Bu makalede ise, feminist STS literatüründe –özellikle, kadın çalışmaları ve doğa bilimleri alanında eş zamanlı çalışan feminist bilimcilerin katkılarıyla şekillenen– *feminist bilim* üzerine yürütülen tartışmalara dikkat çektim. Bu tartışmaların amacının, bilimin feminist eleştirilerinin ötesine geçerek, bilimin feminist bir yaklaşımla nasıl yapıldığını ve yapılabileceğini beraber öğrenmek olduğunu belirttim. Feminist bilimin mekanı olarak feminist labların yaygınlaşmaya başladığını söyleyerek, kendisini feminist lab olarak konumlandıran

CLEAR'in bir hikayesini anlattım. Bilimin politik bir edim olduğu gerçeğinden hareketle plastik kirliliği üzerine araştırmalar yapan CLEAR'in bilimsel bulgularına odaklanmak yerine, bu laboratuvardaki çalışmaların nasıl yürütüldüğünü inceledim. Feminist değerler üzerinden bilim ve politika arasında yeni ilişkiler kuran CLEAR bizlere, laboratuvarlarda yalnızca bilimsel bilgi üretilmediğini ve feminist politikanın da üretildiğini gösteriyor.

Kaynakça

Bleier, R. (1984) *Science and Gender: A Critique of Biology and Its Theories on Women,* New York: Pergamon.

Bora, A. (2017) "Kesişimsellik," https://www.birikimdergisi.com/haftalik/8225/kesisimsellik#.XZJyGKeB124, indirilme tarihi: 6 Ağustos 2019.

Clarke, R. (1973) *Ellen Swallow: The Woman Who Founded Ecology*, Follett Publishing Company.

CLEAR (Civic Laboratory for Environmental Action Research) (n.d.) *Lab Book: A Living Manual of Our Values, Guidelines, and Protocols,* https://civiclaboratory.nl/clear-lab-book/, indirilme tarihi: 10 Haziran 2019.

Collins, H. (2010) *Tacit and Explicit Knowledge*, The University of Chicago Press.

Erol, M. (2018) "Bilim ve Teknolojinin Cinsiyeti: Feminist Bilim ve Teknoloji Çalışmaları", *Toplum ve Bilim,* 144: 88-104.

Fan, F. ve S. Chen (2019) "Citizen, Science, and Citizen Science", *East Asian Science, Technology and Society: An International Journal*, 13: 181-193.

Fausto-Sterling, A. (1985) *Myths of Gender: Biological Theories about Women and Men.*

Fausto-Sterling, A. (1987) "Society Writes Biology/Biology Constructs Gender", *Daedalus*, 116 (4): 61-76.

Firestone, S. (1972) *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution,* New York: Bantam.

Gornick, V. (1983) *Women in Science: Portraits from a World in Transition,* New York: Simon and Schuster.

Haraway, D. J. (1988) "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Feminist Studies,* 14 (3): 575-599.

Haraway, D. J. (1989) *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science,* New York: Routledge.

Haraway, D. J. (1991) *Simians, Cyborgs, and Nation: The Reinvention of Nature*, New York: Routledge.

Haraway, D. J. (2000) *How Like a Leaf: An Interview with Thyrza Nichols Goodeve,* New York: Routledge.

Harding, S. (1986) *The Science Question in Feminism*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Harding, S. (1991) *Whose Science/ Whose Knowledge?,* Milton Keynes: Open University Press.

Harding, S. (2008) *Sciences from Below: Feminisms, Postcolonialities, and Modernities,* Durham, NC: Duke University Press.

Harding, S. (der.) (2004) *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies,* Londra: Routledge.

Hynes, H. P. (1984) "Women Working: A Field Report", *Technology Review,* November-December: 3Bff.

Irwin, A. (2018) "Citizen Science Comes of Age", *Nature*, 562: 480-482.

Jasanoff, S. (2004) "Ordering Knowledge, Ordering Society", Jasanoff, S. (der.), *States of Knowledge: The Co-Production of Science and Social Order*, New York: Routledge, 13-45.

Keller, E. F. (1977) "The Anomaly of a Woman in Physics", Ruddick, S. ve P. Daniels (der.), *Working It Out: 23 Women Writers, Artists, Scientists, and Scholars Talk about Their Lives and Work* içinde*,* New York: Pantheon, 77-91.

Keller, E. F. (1985) *Reflections on Gender and Science,* New Haven, CT: Yale University Press.

Keller, E. F. (1995) *Refiguring Life: Metaphors of Twentieth-century Biology*, New York: Columbia University Press.

Keller, E. F. ve H. E. Longino (1996) *Feminism and Science,* Oxford: Oxford University Press.

Latour, B. ve S. Woolgar (1979) *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts,* Princeton University Press.

Lederman, M. ve I. Bartsch (der.) (2001) *The Gender and Science Reader*, New York: Routledge.

Liboiron, M. (2017) "Compromised Agency: The Case of BabyLegs", *Engaging Science, Technology, and Society*, 3: 499-527.

Liboiron, M., J. Ammendolia, K. Winsor, A. Zahara, H. Bradshaw, J. Melvin, C. Mather, N. Dawe, E. Wells, F. Liboiron, ve B. Fürst (2017) "Equity in Author Order: A Feminist Laboratory's Approach", *Catalyst: Feminism, Theory, Technoscience*, 3 (2): 1-17.

Longino, H. E. (1990) *Science as Social Knowledge: Values and Objectivity in Scientific Inquiry,* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Martin, E. (1991) "The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles", *Signs,* 16 (3): 485-501.

Martin, A., N. Myers, ve A. Viseu (2015) "The Politics of Care in Technoscience", *Social Studies of Science,* 45 (5): 625-641.

Raymond, J. G. (1994) *Women as Wombs: Reproductive Technologies and the Battle over Women's Freedom,* North Melbourne: Spinifex.

Richards, E. H. (1907) *Sanitation in Daily Life*, Boston, MA: Whitcomb & Barrows.

Richards, E. H. (1910) *Euthenics: The science of the Controllable Environment*, Boston: Whitcomb & Burrows.

Rosser, Sue V. (1987) "Feminist Scholarship in the Sciences: Where Are We Now and When Can We Expect a Theoretical Breakthrough?", *Hypatia,* 2 (3): 5-17.

Rossiter, M. W. (1982) *Women Scientists in America: Struggles and Strategies to 1940,* Baltimore: The Johns Hopkins University.

Rossiter, M. W. (1993) "The Matthew Matilda Effect in Science", *Social Studies of Science*, 23 (2): 325-341.

Schiebinger, L. (2003) "Introduction: Feminism Inside the Sciences", *Signs,* 28 (3): 859-866.

Scott, J. (1985) *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press.

Spanier, B. (1995) *Im/partial Science: Gender Ideology in Molecular Biology,* Bloomington: Indiana University Press.

Subramaniam, B. (2009) "Moored Metamorphoses: A Retrospective Essay on Feminist Science Studies", *Signs*, 34 (4): 951-980.

Traweek, S. (1988) *Beamtimes and Lifetimes: The World of High Energy Physicists,* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wyers, M., M. Barbercheck, D. Giesman, H. Örün Öztürk, ve M. Wayne (der.) (2001) *Women, Science, and Technology: A Reader in Feminist Science Studies*, New York: Routledge.

Yaman, M. (2019) "Metaların *Kerameti*: Tarihte, Antropolojide, İlk Toplumlarda Meta, Değer ve Mübadeleye Bir Bakış", Y, Melda ve Ö. Öztürk (der.), *Metaların Kerameti* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 15-54.